

Орець Дар'я Віталіївна,
студентка 4-го курсу судово-адміністративного факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: *д. ю. н, професор,*
професор кафедри цивільного права Сафончик О. І.

СПАДЩИНА ЯК ОСОБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Після смерті людини зазвичай залишається спадщина, до складу якої входять усі права та обов'язки, які належали їй як спадкодавцю на момент відкриття спадщини і які не припинилися внаслідок її смерті. Спадщина як і право на спадщину посідає центральне місце у спадковому праві і являє собою сукупність прав та обов'язків, які переходять до спадкоємців у спадкового правонаступництва. Відповідно до ст. 1216 ЦК України, спадкування є перехід правий і обов'язків померлого особи – спадкодавця – до його спадкоємцям.

Значення успадкування полягає в тому, що кожному члену товариства має бути гарантована можливість жити і працювати зі свідомістю того, що після смерті все набуте ним за життя перейде згідно з волею до близьких йому людей.

Будучи підгалуззю цивільного права, спадкові правовідносини перебувають в орбіті цивільного правового регулювання. Спадщина – це сукупність майнових прав та обов'язків померлого. По суті можна успадкувати будь-який з об'єктів цивільних прав, крім деяких винятків. При цьому необхідно враховувати, що під майновими правами слід розуміти будь-яке майно, яке належало спадкодавцеві, включаючи належну сплату за зобов'язанням.

Оскільки основною підставою спадкування є смерть спадкодавця, то стосовно спадщини дія принципу універсального правонаступництва виявляється в такому: спадщина переходить до спадкоємців як єдине ціле; спадкоємець набуває спадщину безпосередньо від спадкодавця без попередньої передачі її третім особам; спадщина переходить до спадкоємців з часу її відкриття незалежно від часу прийняття та державної реєстрації; права та обов'язки, що належали спадкодавцеві, переходять до спадкоємців у незмінному вигляді в тому складі, обсязі та вартісному виразі, які існували на час від-

криття спадщини [7, с. 147].

Як об'єкт цивільного права, спадкове право є більш імперативним, що пов'язано насамперед, з тим, що після смерті власника особливо гостро відчувається потреба у забезпеченні стабільності майнового обороту, визначеності цивільних правовідносин, що може бути досягнуте шляхом переважно імперативного регулювання. Саме тому, у книзі 6 ЦК міститься закритий перелік тих правочинів, які можна вчиняти стосовно спадщини.

Визначальною ознакою спадщини як об'єкта цивільних прав є її локально-визначений характер, що пояснюється існуванням спадщини тільки в межах спадкових правовідносин. З іншого боку, це підкреслюється конкретними часовими рамками існування правовідносин – з часу відкриття спадщини і до оформлення спадкоємцями прав на неї. До моменту смерті спадкодавця (оголошення його померлим) спадщина як об'єкт не виникає, а тому не мають юридичної сили домовленості між потенційними спадкоємцями щодо її розподілу, відмови від прийняття спадщини [6, с. 72–73].

Показовою специфікою правового режиму спадщини як об'єкта цивільних прав є його трансформація під час переходу спадщини до спадкоємців внаслідок оформлення. В іншому випадку, згідно ст. 1277 ЦК України, тобто у разі відсутності спадкоємців чи неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, права власності спадкуються територіальною громадою в порядку відумерлості.

Слушним є твердження В. Скрипника, про те, що спадщина є об'єктом, обмеженим у цивільному обороті. Насамперед, через те, що у законодавстві визначений основний перелік правочинів, які можуть вчинятися стосовно спадщини. Зокрема, це стосується як односторонніх правочинів, так і договорів. Це стосується зокрема, регулювання заповіту щодо його форми та оформлення. Натомість інші види правочинів (дарування, застава) не передбачені для укладення зі спадщиною [8, с. 68].

Склад спадщини визначається на час відкриття спадщини та охоплює лише ті права та обов'язки, носієм яких був спадкодавець за

життя. Права та обов'язки, що виникають у зв'язку зі смертю спадкодавця, ґрунтуються на інших підставах, тому не можуть визнаватися елементами складу спадщини.

Специфікою спадщини як об'єкта цивільних права є обмежене коло суб'єктів на спадщину як на об'єкт цивільних прав, що пов'язане зі специфікою спадкових правовідносин. Підкреслимо, що спадкодавець перестав бути суб'єктом спадкових правовідносин, оскільки його правоздатність припиняється з його смертю. Також не є суб'єктом спадкових правовідносин та нотаріус, оскільки вчинення нотаріусом юридично значимих дій є його адміністративним обов'язком [8, с. 133–134].

Насамкінець відзначимо, що єдиним порядком набуття права на спадщину є спадкування, що визначається як є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). В інший спосіб отримати спадщину закон не передбачає. Окремі автори формулюють таку ознаку спадщини як законність її набуття [7, С. 148–149].

Одним із проблемних питань спадщини як об'єкта цивільних прав, є питання відкриття спадщини, що було актуалізовано у зв'язку з окупацією значної частини української території та подальшого проведення цій території ООС.

Місце відкриття спадщини визначається статтею 1221 Цивільного кодексу України [2]. Загальним правилом є те, що місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. В разі, якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. Однак, саме із визначенням основного «місця» з початком військових подій на окреслених теренах поступово сформувався комплекс проблем. З одного боку, на території, непідконтрольній Україні, при чому на якій постійно ведуться бойові дії де-факто не можливо визначити місце проживання чи місцезнаходження майна, а отже, провести там необхідні дії щодо

оформлення спадщини. З іншого боку, значна кількість людей, була вимушена мігрувати, вже на новому місці проживання перед мігруючими постали проблеми спадкування [5, С. 44].

Саме ці фактори зумовили прийняття нового нормативного акту вищої сили, оскільки основні Закони України не передбачують вказаних екстраординарних випадків. Зокрема, поняття особливих випадків визначення місця відкриття спадщини було введено Законом України № 189 від 12.02.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації права на спадкування» [3]. Вказаним Законом законодавець відреагував на суспільні виклики і вніс зміни до ЦК України, Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [5, С. 44–45].

Відповідно до вказаного закону стаття 1221 Цивільного кодексу України була доповнена частиною третьою, яка встановила, що «в особливих випадках місце відкриття спадщини встановлюється законом» [2]. На сьогодні Україна юридично визначає дві категорії таких територій – це тимчасово окупована територія України та територія проведення антитерористичної операції.

Судова практика рясніє різноманітним випадків. Зокрема, примітним в цьому плані є рішення Северодонецького міського суду Луганської обл. від 4 березня 2019 р. за позовом фізичної особи до АТ «Ощадбанк» щодо захисту спадкових прав. Так, суд встановив, що спір між сторонами виник з приводу захисту позивачем свого права на спадкове майно, яке залишилось після смерті її сестри, у зв'язку з неможливістю отримати свідоцтво про право на спадщину за законом у позасудовому порядку. Позивач ОСОБА_2 позбавлена можливості отримати у спадщину майно, яке належало померлій та складається з суми вкладів, які знаходяться в філії Луганського обласного управління АТ «Ощадбанк», оскільки не отримала свідоцтва про право на спадщину через те, що нотаріус не має можливості отримати інформацію необхідну для вчинення нотаріальної дії.

Суд відмовив у задоволенні позову з двох основних причини

з одного боку, суд не може перевірити докази, а отже судові рішення не буде обґрунтованими. З іншого боку, суд підкреслив, що позивач звернувся до суду не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовною заявою, тому що банківська установа не має жодних прав щодо спадкування грошових коштів на рахунках померлої, не є власником грошових коштів вкладника, а лише виконує розпорядження власника рахунку щодо грошових коштів і не може бути стороною цивільних правовідносин у справах про спадкування [4]. Таким чином, в даному рішенні ще раз підкреслено цивільну сутність спадщини.

Отже, спадщина є об'єктом цивільних прав, що виявляється в її специфічних рисах (склад суб'єктів, порядок, спадкування, обмеженість у часі тощо).

Література:

1. Конституція України: від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації права на спадкування: Закон України: від 12.02.2015 № 189. *Офіційний вісник України*. 2015. № 18. Ст. 479.
4. Рішення Сєверодонецького міського суду Луганської обл. від 4 березня 2019 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80965980>
5. Вовк Т. Прийняття спадщини за місцем її відкриття на території проведення АТО *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 4. С. 44–48.
6. Маковій В.П. Строки прийняття спадщини в цивільному праві *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 72–75.
7. Надьон В.В. Права та обов'язки (у сукупності) як складові спадщини. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 147–151.
8. Скрипник В.Л. Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав: монографія. Кременчук: Вид. Щербатих О.В., 2020. 380 с.